

"Utvecklingsstörning- problem eller förklaring till problem? Relationen mellan utredning och åtgärder."

Mats Granlund

(Patrik Arvidsson, Elisabteh Elgmark, Karina Huus, Gunnel Janeslätt, Lena Olsson, Michael Sjökvist)

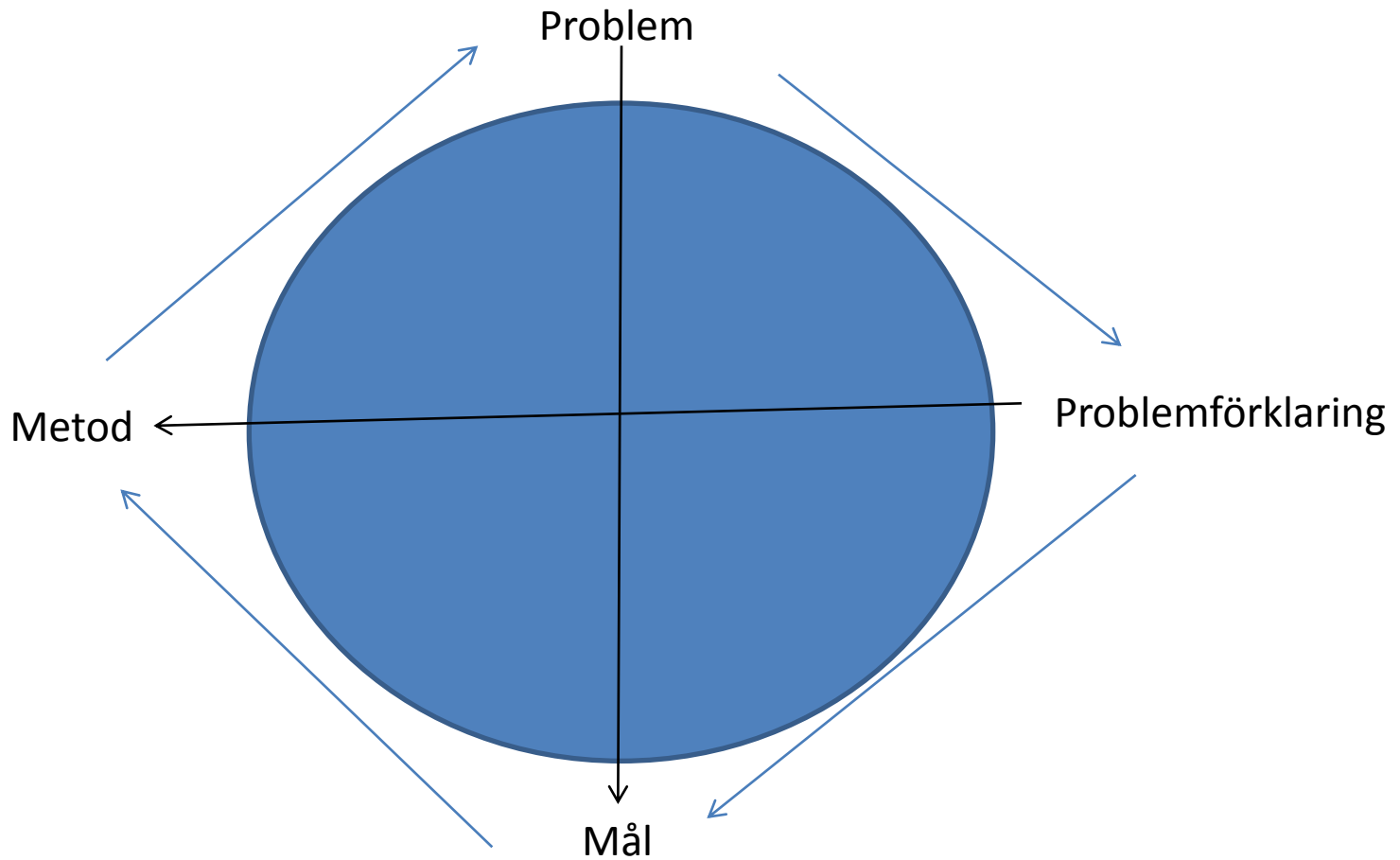
En dag om utvecklingstörning

Lund 3 december, 2012

Mina grundantaganden

- Problem definieras delvis utifrån sin kontext
- Problem går i stim
- Negativa ”för mycket” problem har alltid en positiv ”för lite” motsats
- Alla problem har flera förklaringar
- För att lösa ett problem måste man ta hänsyn till flera förklaringar

Åtgärdscirkeln

Vad är problemet – målet?

- Individen har svårigheter i samspelet med kamrater – samspelar funktionellt med kamrater
- Individen har svårt att styra sin uppmärksamhet och låg intelligens – styr uppmärksamhet, normal intelligens
- Individen har diagnosen ADHD – individen har ingen diagnos
- Individen har en hjärnskada – individen har ingen hjärnskada
- Individen lever i en social utsatt miljö – individen lever i en stimulerande miljö

Problem formuleras utifrån sin kontext

- Individens har svårigheter i samspelet med kamrater – i skolsituationen/arbetet
- Individens har svårt att styra sin uppmärksamhet och låg intelligens – jämfört med andra individer
- Individens har diagnosen ADHD – uppfyller diagnoskriterierna
- Individens har en hjärnskada – hjärnans funktion/struktur avviker
- Individens lever i en social utsatt miljö – individen påverkas av sin hemomgivning i negativ riktning

Typer av problem

- Något det finns för lite av
- Något som inte finns som borde finnas
- Något det finns för mycket av
- Något som inte borde finnas/förekomma

Vad är utvecklingsstörning? (AAMR, 2001, numer AAIDD)

- Samtidig nedsättning av intelligens och adaptiv förmåga inom tre områden: praktiska färdigheter, skolrelaterade färdigheter, sociala färdigheter
- Ca 25% av individer med IK 75-60 har så bra adaptiva färdigheter att de ej kan få diagnosen
- Svaga samband adaptiv förmåga - IK
- Hög korrelationer mellan mått på adaptivt beteende och självskattningar av delaktighet/självbestämmande

Diagnosen gäller förutsatt att:

- Nedsättningar i fungerande ses i relation till det samhälle och det sammanhang i vilken individen lever
- Diagnosen måste bygga på en bedömning med hjälp av beprövade metoder som tar hänsyn till svårigheter att se, höra och kommunicera
- Svagheter i delar av vardagsfungerande förekommer för det mesta samtidigt som styrkor inom andra delar av vardagsfungerande och personliga förmågor. Styrkorna ska också redovisas
- Beskrivningar av svagheter i fungerande måste direkt relateras till en beskrivning av vilket stöd individen behöver, och:
- Med adekvat stöd under en längre tidsperiod förbättras för det mesta livssituationen för personer med utvecklingsstörning

Nedsättning i intelligens

- Ska enligt definitionen mätas med IK test
  - Enligt Sternberg ungefär samma items nu som för 100 år sedan. Är det relevant? Lågt samband med vardagsfungerande för personer med lindrig utvecklingsstörning.
  - Rekommenderas för klassifikation men ej för åtgärdsplanering
- Typer av intelligensteorier
  - Psykometriska teorier, t ex IK = programnivå
  - Neuropsykologiska teorier, t ex Luria = hårdvarunivå
  - Informationsbearbetningsteorier, t ex arbetsminne = programnivå
  - Kunskapsutvecklingsteorier, t ex Piaget, Kylén = innehållsnivå
  - Sociologisk teori, t ex Vygotsky = ??
  - Systemteorier, t ex triarkisk teori - inre intelligensfaktorer (psykologiska funktioner), intelligensfaktorer relaterade till erfarenheter och kunskap, samt intelligensfaktorer relaterade till miljö och kultur

Adaptivt beteende

Adaptivt beteende kan definieras som en persons förmåga att anpassa sig till sin vardag och att anpassa sin vardag till sig själv och sitt sätt att fungera.

- Teoretiskt hävdar många forskare att nedsatt intelligens och brister i vardagsfungerande är två beskrivningar av samma fenomen. Andra hävdar att det är två olika aspekter av mänskligt fungerande.
- En bedömning av adaptivt beteende utgör en nödvändig och naturlig del i utredningar avsedda att ge personer med utvecklingsstörning stöd i sitt vardagsfungerande.
- Adaptivt beteende mäts genom att personens kompetens skattas, förekomst av beteendestörning bör inte vara en del av bedömningen.
- Till skillnad från intelligens som ofta mäts i en speciell testsituation mäts adaptivt beteende nästan alltid genom att andra som känner personen väl samt personen själv bedömer vardagsfungerande.

Adaptivt beteende forts.

- De flesta definitioner av adaptivt beteende innehåller flera dimensioner. Det tre vanligaste är: 1) självständighet i termer av att sköta hygien, ekonomi, städning *dvs praktiska färdigheter*, 2) *social färdigheter* i termer av umgås med andra i sociala sammanhang, möta upp till andras förväntningar, bedöma andars pålitlighet etc, samt 3) *skolrelaterade färdigheter* i termer av läsning, skrivning, skolprestation etc.
- Vilken eller vilka av dessa tre dimensioner som finns representerade varierar mellan olika mått på adaptivt beteende. Det finns i USA ca 200 olika mått på adaptivt beteende som normerats och standardiserats (Reschly, Myers, & Hartel, 2002). Den statistiska relationen mellan mått på intelligens som bygger på psykometrisk teori och mått på adaptivt beteende är i genomsnitt måttlig.
- För personer som har lindrig nedsättning i intelligens (IK mellan 70 och 60) är den statistiska relationen mellan intelligens och mått på adaptivt beteende svagare. Studier visar att ungefär 25% av de individer som har lindrig intelligensnedsättning inte har så stora svårigheter med adaptiva färdigheter att de kan få diagnosen utvecklingsstörning (Reschly et al, 2002).

Adaptivt beteende – forts.

Flera forskare anser att social kompetens inte innefattas i begreppet adaptivt beteende i den utsträckning som vore önskvärt (Reschly, et al, 2002). Det är 4 aspekter av social kompetens som fattas i bedömningen. De är:

- a) personens förmåga att läsa andra personer och situationers "sociala signaler",
- b) sociala strategier, dvs personen förmåga att generera metoder att lösa sociala problem,
- c) att resonera kring följderna av olika sätt agera i sociala situationer.
- d) "godtrogenhet", dvs att kunna bedöma andra människor trovärdighet

Problemval styr åtgärdscirkelns mål

Problem

Mål

Problem i klassrumskontext

Mål i klassrumskontext

Ingen diagnos

Utredd för diagnos

Inga extra resurser

Har extra resurser

Utvecklingsstörning som problem

- Låg IK → Normal intelligens → kan utvärderas med test
- Svårigheter med adaptiva färdigheter inom tre områden → goda adaptiva färdigheter inom minst ett område →

Delaktighet och delaktighetsinskränkning

- Relationen mellan performance (gör) och perceived importance (upplevd viktighet)
- Delaktighet= Gör ofta och tycker det är viktigt
- Delaktighetsinskränkning= Gör sällan/aldrig men tycker det är viktigt att göra

Strukturerad intervju eller självskattning – vardagsfungerande (från Arvidsson, Huus, Olsson, Elgmark, Sjöqvist & Granlund)

Kapitel 2: Allmänna uppgifter och krav (Klarar du?)	GÖR (performance)	VIKTIGT (engagement)	KAN (capacity)	VILL HA HJÄLP MED? (support)
	Hur ofta gör du?	Tycker du att det är viktigt?	Kan du göra?	
	Inte alls Ibland Ofta	Nej Sådär Ja	Nej Tills. med Självnågon	Nej Kanske Ja
7. Vakna/komma upp på morgonen? (d2302)	0 1 2	0 1 2	0 1 2	0 1 2
8. Komma i tid till skolan? (d2305)	0 1 2	0 1 2	0 1 2	0 1 2
9. Gå och lägga dig på kvällen? (d2302)	0 1 2	0 1 2	0 1 2	0 1 2
10. Passa andra tider (utöver skolan) (t ex träffa en kompis)? (d2305)	0 1 2	0 1 2	0 1 2	0 1 2
11. Hantera stress? (t.ex. tidspress, prov i skolan, att själv göra uppgifter du inte tidigare gjort själv, många saker på en gång) (d2401)	0 1 2	0 1 2	0 1 2	0 1 2

Delaktighet och delaktighetsinskränkning

	Performance	Importance	Participation	Participation restriction
Capacity	0,77	0,36	0,76	-0,57
Performance		0,57	0,98	-0,62
Importance			0,60	0,12
Participation				-0,60

Delaktighet i relation till andra mått relaterade till vardagsfungerande

(Arvidsson et al, in prep.)

	Capacity	Perform-ance	Import-ance	Participation	Participation restriction
General well-being	0,38	0,54	0,11	0,54	-0,55
Autonomy	0,61	0,56	0,36	0,59	-0,42
Locus of control	0,54	0,54	0,18	0,56	-0,57
Social interaction	0,56	0,45	0,08	0,43	-0,49

Självskattad delaktighet, från högst till lägst Delaktighet = gör ofta + viktigt		Självskattad delaktighetsinskränkning från högst till lägst Inskränkning = kvoten av gör sällan men viktigt	
Item activity (based on ICF-code)	Delaktighet, Frequens. (%)	Item activity (based on ICF-code)	Delaktighets- inskränking. Frequens (%)
Kläpå och av sig(p540)	96	Åka på semester (p920)	57
Sköta toaletten(p530)	93	Hantera stress (p2401)	53
Duscha (p5101)	85	Köra bil (p4751)	49
Äta ochdricka (p550, 560)	85	Bo som önskat (p610)	46
Passa andra tider (p230)	82	Umgås med syskon (p7602)	46
Plocka upp småsaker (p4400)	82	Betalt arbete (p850)	37
Borsta tänderna (p5201)	76	Umgås med föräldrar (p7601)	32
Sköta hår och naglar (p520)	76	Utflykt på landet (p920)	32
Lyssna på musik (p115)	71	Gå på kafé (p920)	31
Komma i tid till skola/arbete (p230)	69	Gå och lägga sig (p230)	29
Hjälpa andra (p660)	66	Äta nyttigt (p5701)	29
Shoppa (p6200)	65	Umgås med vänner (p7500)	29
Umgås med skol-/arbetskamrater(p750)	65	Vakna själv (p230)	28
Förstå tidningen (p325)	63	Göra hobbies (p9204)	28
Vakna själv(p230)	62	Gå på bio (p9202)	28
Engaging in apprenticeship	60	Skaffa nya vänner (p7200)	26
Cleaning (p6402)	59	Relating with strangers (p730)	25
Handling your money (p860)	59	Shopping (p6200)	24
Writing with a computer (p170)	56	Establishing contact (p7200)	24
Going to bed in the evening (p230)	56	Attending school, studying (p820)	24
Relating with staff or teachers (p7400)	56	Engaging in apprenticeship	24
Using (speaking) mobile phone (p3600)	54	Getting in time to job/school (p230)	22
Maintaining health (p5702)	54	Preparing your meals (p630)	22
Changing lamp bulb or curtains (p6501)	54	Relating with staff or teachers (p7400)	22
Using bus or train or flight (p4702)	53	Reading a book (p166)	21
Residing as preferred (p610)	53	Brushing teeth (p5201)	21
Using email or SMS (p360)	51	Using car, as passenger (p4701)	19
Comprehending TV news (p310)	49	Cleaning (p6402)	19
Washing your clothes (p6400)	49	Handling your money (p860)	19
Reacting appropriately to body language (p7104)	47	Engaging in sports (p9201)	19

Tabell 1. Sammanställning av ungdomarnas uppträttning om hur ofta de gör en fritidsaktivitet (%) (Elgmark et al, in prep.)

Aktivitet	Inte alls	Inte alls Särskolebarn	Ibland	Ibland Särskolebarn	Ofta	Ofta Särskolebarn
Titta på tv	-	-	36	33.3	64	66.7
Lyssna på musik		5.6	20	33.3	80	61.1
Läsa en tidning	20	22.7	72	77.8	8	-
Läsa en bok	32	16.7	56	50.0	12	33.3
Skriva på datorn	-	11.1	32	33.3	68	55.6
Använda telefon	-	16.7	8	38.9	92	44.4
Använda datorn	-	-	8	5.6	92	94.4
Vara med kompisar	-	22.2	24	61.1	76	16.7
Vara med föräldrar	-	-	48	16.7	52	83.3
Vara med syskon	-	11.1	58	72.2	42	16.7
Vara med mor-/farföräldrar	-	22.2	75	66.7	25	11.1
Vara med pojkvän/flickvän	58	63.6	17	36.11	25	-
Spela spel ensam	24	11.1	36	33.3	40	55.6
Spela spel tillsammans med andra	8	11.1	40	77.8	52	11.1
Delta i idrott på fritiden	28	44.4	20	55.6	52	-
Delta i kultur på fritiden	60	17.6	32	52.9	8	29.4
Ha en hobby	4	33.3	20	33.3	76	33.3
Gå på restaurang /kafé	8	5.6	76	94.4	16	-
Gå på bibliotek	40	22.2	48	72.2	12	5.6
Gå på bio	-	11.1	9.2	83.3	8	5.6
Vara ute i naturen	-	16.7	52	50	44	33.3

Problemförklaringar

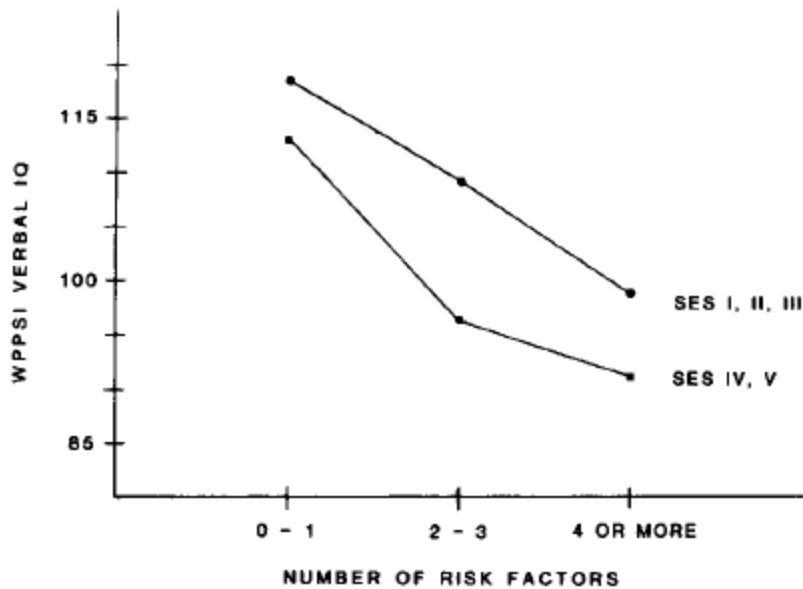
- Något som förklarar att problem finns. Förklaringarna kan ligga i personen, i omgivningen eller i både och. Oftast finns fler förklaringar.
- Det som kan vara problem på en nivå kan vara förklaring på en annan nivå

Problem	Förklaring
Individen har svårigheter i samspel	Individen har svårt styra sin uppmärksamhet
Individen har svårt styra sin uppmärksamhet	Individen har ADHD
Individen har ADHD	Individen har en hjärnskada
Individen har en hjärnskada	Missbrukande mamma

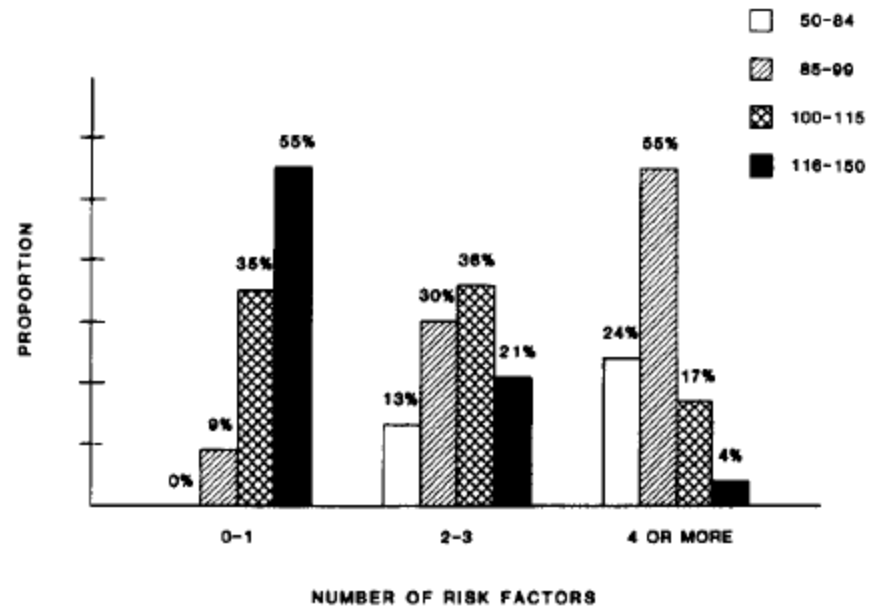
Förklaringar till låg intelligens

- Ärftliga förklaringar → vanligare vid grav utvecklingsstörning
- Hjärnskador → vanligare vid grav utvecklingsstörning
- Ärftligt låg intelligens → vanligare vid lindrig utvecklingsstörning
- Brister i miljön → vanligare vid lindrig utvecklingsstörning

Problem gravitation – det finns alltid mer än en förklaring till problemet låg intelligens

Fig 2. Means of 4-year-old children's verbal IQ scores within high socioeconomic status (SES) (I, II, III) and low SES (IV, V) groups in three cumulative risk categories: low (0 to 1 risk factors), medium 2 to 3 risk factors), and high (4 or more risk factors). WPPSI, Wechsler Primary and Preschool Scales of Intelligence.

Fig 3. Percentages of 4-year-old children whose verbal IQ scores were low (50 to 84), low average (85 to 99), high average (100 to 115), and high (116 to 150) in three cumulative risk categories: low (0 to 1 risk factors), medium (2 to 3 risk factors), and high (4 or more risk factors).

Relationen mellan kroppsfunktioner

(Arvidsson et al, in prep.)

	VIQ	PIQ	Aritm.	Digit span	Corsi Block	KaTid	Picture span	Prosp memo	Episodic memory
HIQ	0,91	0,90	0,68	0,46	0,65	0,68	0,65	0,40	0,61
VIQ		0,69	0,73	0,54	0,57	0,66	0,50	0,48	0,47
PIQ			0,52	0,29	0,63	0,58	0,67	0,35	0,65
Aritmet.				0,52	0,55	0,70	0,39	0,23	0,32
Digit span					0,16	0,44	0,40	-0,05	0,17
Corsi block						0,54	0,23	0,28	0,49
KaTid							0,24	0,30	0,34
Picture span								0,27	0,47
Prosp memory									0,47

Förklaringar till svårigheter med adaptiva färdigheter

- Låg intelligens
- Svårigheter med ngn typ av minnesfunktioner
- Kunskapsbrister
- Miljöbrister

Utvecklingsstörning som förklaring

- Ett specificerat problem i vardagsfungerande finns som kan förklaras med låg intelligens och/eller svårigheter med adaptiva färdigheter

Kroppsfunktioner som förklaringar till delaktighetsinskränkningar (Arvidsson et al, in prep.)

	HIQ	VIQ	PIQ	Aritm.	Digit span	Corsi Block	KaTid	Pict span	Prosp memo	Episod memo
Capacity	0,19	0,13	0,24	-0,08	0,17	0,26	0,05	0,14	0,21	0,33
Performance	0,08	0,09	0,11	-0,11	0,11	0,22	0,01	-0,05	0,20	0,30
Importance	0,24	0,20	0,33	0,13	0,08	0,33	0,16	0,12	0,25	0,42
Participation	0,07	0,10	0,10	-0,06	0,15	0,22	0,03	-0,04	0,18	0,27
Participation restr.	0,12	0,10	0,15	0,26	0,02	0,11	0,22	-0,05	-0,15	-0,04
General well-being	-0,26	-0,19	-0,20	-0,29	-0,03	-0,12	-0,26	-0,39	-0,02	-0,11
Autonomy	0,14	0,12	0,17	0,04	0,22	0,41	0,15	-0,06	0,27	0,39
Locus of control	-0,12	-0,15	-0,06	-0,20	-0,01	0,07	-0,17	-0,09	-0,01	0,11
Social interaction	-0,04	0,02	-0,04	-0,11	0,20	0,11	-0,06	0,05	0,23	0,25

Att mäta tidsuppfattning

- Baserat på Kyléns teori
- Tidsuppfattning viktigt för att kunna planera sitt liv ??
- Tre aspekter.
  - Tidsupplevelse
  - Tidsorientering
  - Tidshantering

How we assessed TPA

development of a linear assessment tool - “KaTid”

- Manual
- Flip-book
- Stopwatch
- Timer
- Bag

KaTid: Swedish **K**it for **a**ssessing **T**ime processing (**d**is)ability

Example of one item

Sit opposite to the child. Say – This picture means watching whole video film and this means blowing up a baloon

-Point at the picture showing what takes a long time to do

Problemförklaring styr åtgärd

Problemförklaring

Gör inte klart uppgift

Har svårt styra uppmärksamhet

ADHD

Åtgärd

strukturera uppgift

tydlig instruktion, modalitet etc

medicinering

Typ av intelligensteori och kartläggningsinstrument

TYP AV TEORI	INRIKTNING	KART-LÄGGNING	ÅTGÄRDER	EXEMPEL INSTRUMENT
Psykometrisk	Produktinriktad, på vilket sätt skiljer sig människor åt i sin prestation?	Psykometriska, normerade test med IK som mått	Kategorisering, differentialdiagnostik av olika diagnoser	Wechslerskalorna
Biologisk, neuro-psykologisk	Produktinriktad, var sker processer, är signalöverföring felfri?	Normerade test, som ofta jämförts med IK för att visa trovärdighet	Beskrivning av skadebild, utnyttja starka sidor, skilja diagnoser åt	NEPSY
Informationsbearbetning	Processinriktad, hur gör personen? Arbetsminne? Uppmärksamhetsstyrning?	Normerade och eller kriterie-relaterade test. Oftast mäts delfunktioner separat	Rekommendationer om anpassning av information, instruktionslängd, modalitet	ITPA
Social-psykologisk	Processinriktad, hur internaliseras information? Typ av stöd?	Dynamisk testning i vilken grad av stöd varierar	Anpassning till närmaste utvecklingszon, typ och grad av stöd	KABC
Epistemologisk	Hur struktureras information? Vilka nivåer av problemlösning?	Oftast kriterierelaterade test baserade på abstraktionsnivå	Anpassning till abstraktionsnivå, begåvningsstöd	Uzgiris & Hunt skalor för sensomotorisk begåvning
System	Hur gör personen beroende på problem och situation?	Kombinationer av test relaterade till funktion i vardagen	Anpassning av lärande och uppgifter till användningskontext	??

Mål

- Tydligt formulerade och utvärderingsbara
- Positivt formulerade
- Möjliga nå på kort tid
- Viktiga att nå för inblandade personer

Mål och utvecklingsstörning

- Utvecklingsstörning som problem
  - Intelligens inom normalvariation
  - Adaptiva färdigheter inom normalvariation
- Utvecklingsstörning som förklaring
  - Adaptiva färdigheter inom normalvariation
  - Fungerar i vardagen

Åtgärder måste genomföras för att ha en effekt

Åtgärder bör bygga på de förklaringar som finns till problemen

Flera förklaringar → flera åtgärder

Åtgärder måste passa i den kontext de ska genomföras

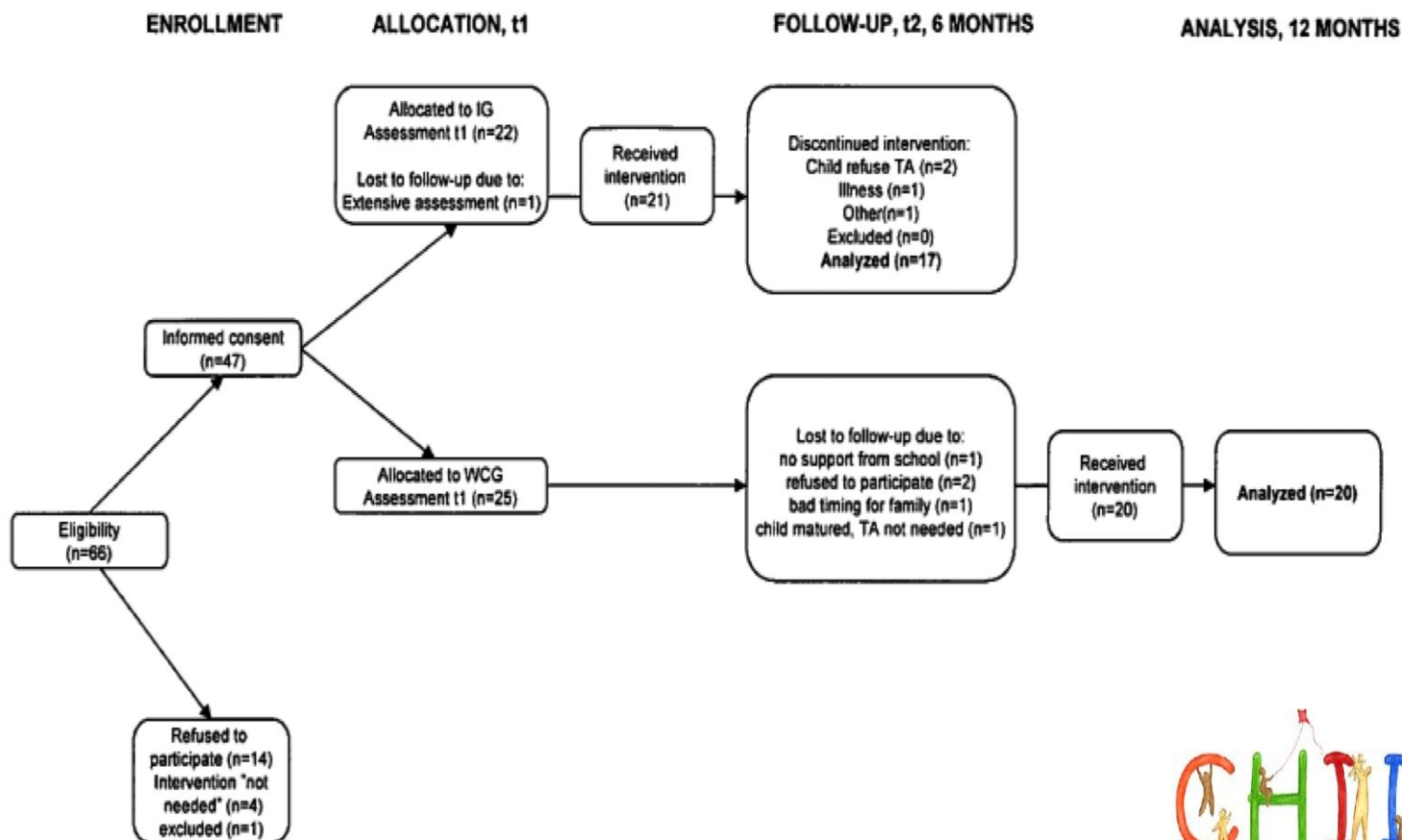
Åtgärder ska vara enkla att utföra och helst bygga på det som redan görs

Alla behöver inte göra lika så länge det man gör har samma effekt

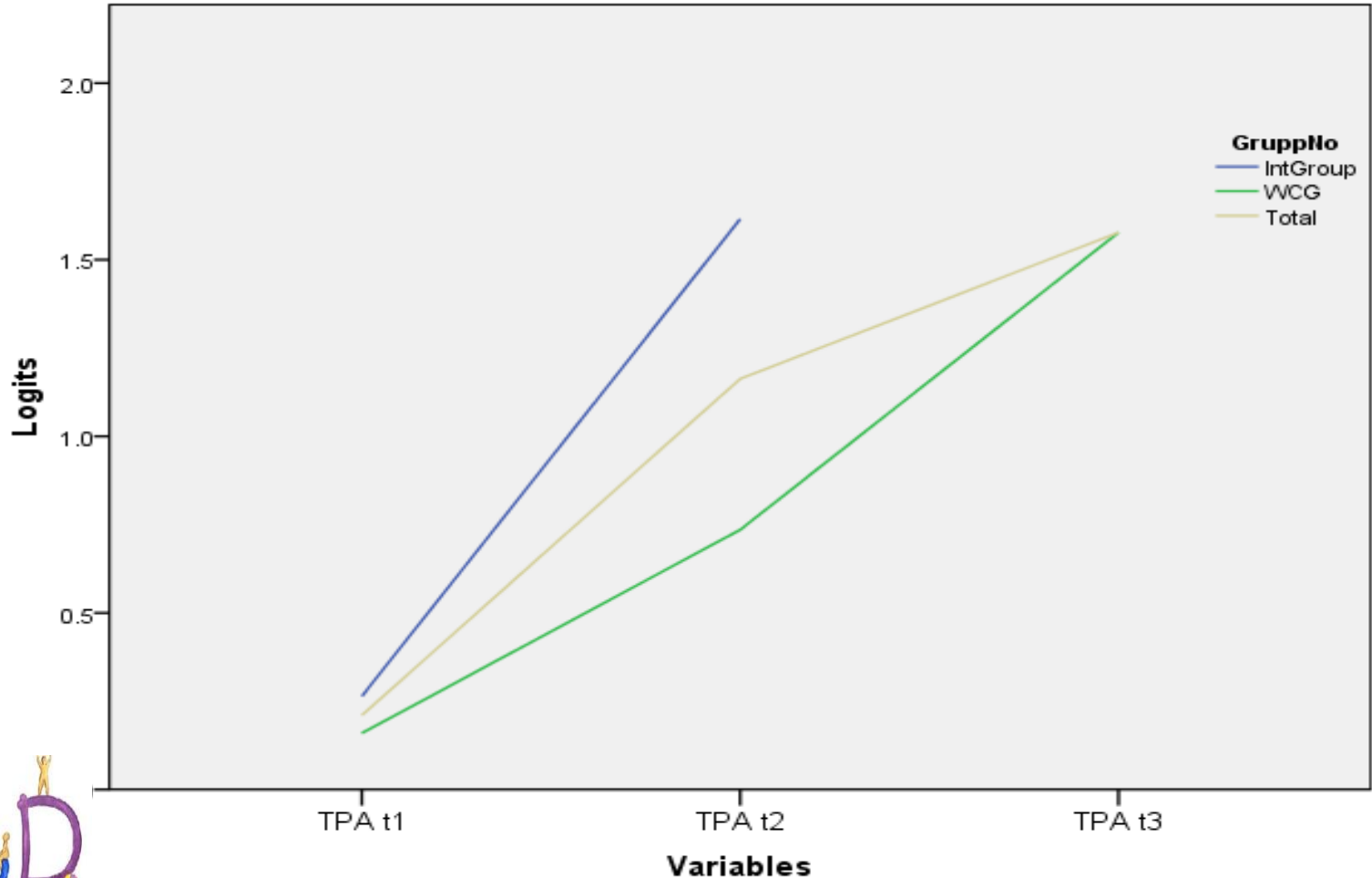
Åtgärder måste ha snabba effekter för att man ska fortsätta genomföra dem

Att träna tidsuppfattning (Janeslätt et al, submitted)

Resultat av träna att tidshjälpmedel

Problem i åtgärdsarbete

Problemet otydligt formulerat → vet ej hur förändring ska märkas

Mål och metod blandas ihop → tror att målet är nått när metoden är gjord

Problemglidning, problemförklaring blir problem → når inte målet

Nivåbyte av problem → från individ i kontext till individ

Utredning - vad är det?

Utredning = datainsamling som görs för att skaffa sig ett beslutsunderlag för ett preciserat beslut

- Utredning för att bedöma om individen har rätt till stöd
- Utredning för att bedöma om individen har diagnos
- Utredning för att kartlägga problem och planera åtgärder
- Utredning för att utvärdera åtgärder

Instrument och struktur i utredning

Instrument och förfaringssätt i utredning styrs av det syfte utredningen har

- Problem i vardagsfungerande → utredningen måste täcka in person-, samspels- och miljöfaktorer i den kontext problemet förekommer
- Individens behov av extra resurser → utredningen måste täcka in de kriterier som finns för att få resurser, samt vilka resurser behövs utifrån vardagsproblemet?
- Individens problem kan bero på diagnos → utredningen måste undersöka om individens agerande, egenskaper etc motsvarar diagnoskriterierna

Vem gör utredningen?

Vem som gör en utredning beror på tre faktorer:

- Vem som har mandat att göra utredningen
- Vem som tilldelats resurser för att utreda
- Vem som har den bästa informationen

Vanliga problem med utredningar

- Utredningar används för ett annat ändamål än de från början var till för
  - Exempel IK-test används för att planera klassrumsmiljö
- Den information om resultatet som ges är inte anpassad till den miljö i vilken den ska användas
  - Exempel resultat från test beskrivs utan arbetsplatsexempel
- Den miljö som tar emot informationen kan inte översätta den till användbar information
  - Rekommendationer för träningsprogram passar inte in i arbetsplatsens rutiner
- Beslut om åtgärder fattas i ett annat sammanhang än det sammanhang i vilket metoden ska tillämpas
  - Föräldrar och Barnhabilitering fattar beslut om åtgärder som ska utföras i skolan

Utredning som åtgärd

Utredningen kan ha som syfte att påverka individen eller personer i individens omgivning i en viss riktning. Det kräver att

- De personer det gäller är närvarande i utredningsarbetet
- De instrument och förfaringsätt som används är förståeliga
- De uppgifter som görs och de frågor som ställs är reaktiva

Summering

Var tydlig med syftet med utredningen – gör en sak i taget

Bestäm vilken nivå Du arbetar på – individ i kontext, individ, samhälle

Var tydlig med om du kartlägger problem eller förklaringar till problem

Utredningen och resultatredovisning ska förankras i användarmiljön

Explicit utredning ger explicit information, undvik att smygkartlägga